

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:1 • 2019

Symfonimusikens institutionalisering i Stockholm

MARTA EDLING*

Södertörns högskola

Mia Kuritzén Löwengart, *En samhällelig angelägenhet: Framväxten av en symfoniorkester och ett konserthus i Stockholm, cirka 1890–1926*, Studia historica Upsaliensia 259 (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 2017). 235 s.

Disposition och huvudresultat

Mia Kuritzén Löwengarts avhandling behandlar etableringen av en symfoniorkester och ett konserthus i Stockholm under perioden 1890–1926. Avhandlingen korsar historiska och musikvetenskapliga ingångar och tar ett brett grepp, genom att behandla ekonomiska och politiska förutsättningar liksom förändringar i musikliv och musikkonsumtion. Här studeras årsberättelser och donationsförteckningar såväl som konsertrepertoarer och deras reception.

Ett inledande kapitel ger en historisk översikt över institutionalisering och smakens differentiering i europeiskt och svenskt musikliv, de följande kapitlen vilar på empirisk grund. I det första av dessa ges en genomgång av konstrecensioner, program och folkkonsertverksamheten. Här ges läsaren en orientering om repertoarens differentiering. Författaren visar hur åtskillnaden mellan konst och underhållning blir allt viktigare under perioden och hur repertoaren renodlas. Den borgerliga salongens lättsamma musikkonsumtion ersätts av en allt större betoning av de klassiska mästarna, och färre och större verk. Detta är också den smakhistoriska grunden för ambitionerna att sprida symfonimusiken till de folkliga klasserna och den konsertverksamhet som adresseras i den statliga förordningen 1911 om stöd till symfoniorkestrar i landsorten.

Författaren diskuterar i de följande kapitlen på ett intressant sätt hur symfonimusiken ställde nya praktiska krav, det gällde inte minst lokalerna

* Professor i konstavetenskap; fakultetsopponent

med avseende på både akustik och tillgänglighet för en stor publik. De stora och komplicerade verken förutsatte också regelbundna repetitioner liksom skickliga musiker, något som författaren visar innebar kännbara problem. Hon påminner vidare om att den symfoniska konsertverksamheten inte bara bars fram av eliten, utan också av folkbildningsideal, och visar på ett intressant sätt hur lyssnarbeteendet förändras och disciplineras samtidigt som publiken får en större social bredd. Musiksmakens utveckling åtföljs sålunda av bildande ambitioner.

Avhandlingen redogör i det sista av dessa empirikapitel för politiska och ekonomiska förutsättningar. Här beskrivs förändringar över tid i finansieringsformer och sammansättningen av ledningen för Konsertföreningen, de avgörande kommunala besluten och det växande inflytandet i Konsertföreningens styrelse av politiker och betydelsen av donatorer och stödjande nätverk.

Avhandlingens övergripande och viktigaste resultat, som antyds också i bokens titel, är att etableringen av ett konserthus och orkester i Stockholm kunde ske först när frågan förvandlades från en borgerlig till samhällelig angelägenhet. I Stockholm, till skillnad från Göteborg, saknades en sammanhållen social elit som kunde realisera symfoniorkester och konserthus på privat väg. Avgörande i Stockholm var i stället att det växte fram en politisk uppslutning kring frågan om symfonikonsertens kulturella betydelse som ett folkbildningsideal.

Författaren pekar särskilt på betydelsen av att staten i förordningen 1911 hade beslutat om stöd till orkesterföreningar i landsorten, och att det i lagtexten angavs riktlinjer för hur den goda symfonimusiken skulle förmedlas i konserter till allmänheten. Dessa anvisningar, menar författaren, var resultatet av en tidigare klassificeringsprocess och en ritualisering av musikkonsumtionen som åtskildje hög och låg kultur. Förordningen speglade den differentiering av musiksmaken mellan konst och underhållning som skett i den växande borgerligheten, och genom kopplingen till folkbildningsidealet kom denna utveckling alltså också att medföra en demokratiseringsprocess.

Det var alltså bristen på starka borgerliga nätverk med ekonomiskt kapital i Stockholm som bidrog till denna utveckling. Konsertföreningens styrelse 1902 utgjordes av en grupp ledamöter med enbart kulturellt kapital, de hade inte kontakter eller ekonomi att få till stånd en bärkraftig verksamhet. Näringslivsaktörer syns i ledningen efter nystarten 1914, vilket skapar bättre ekonomi, inte minst via donatorer, men avgörande för tillkomsten av konserthuset 1926 var att det politiska klimatet hade förändrats så att frågan hade blivit en angelägenhet för kommunen och staten.

Det var, intressant nog, löftet om privata donationer som slutgiltigt avgjorde att konserthusprojektet fick detta politiska stöd; av staden med mark,

och finansiering genom statens lotteri. De stora och avgörande donationerna tillkom genom en förening av familje- och näringslivskontakter framför allt i den judiska borgerligheten och det så kallade davidsonska släkt nätverket. En viktig iakttagelse här är också att det fanns kopplingar mellan viktiga donatorer i Stockholm och Göteborg, inte minst via storbanken Skandinaviska kredit, liksom att också flera större donationer kom från förmögna kvinnor.

Vetenskapliga grepp och relationen till tidigare forskning

Beaktar man det vetenskapliga hantverket uppvisar avhandlingen en del oklarheter i problemformuleringen, något som också har verkningar för författarens förhållande till, och redogörelse för teori, metod och tidigare forskning. Det har förvisso inte hindrat författaren från att nå goda resultat, men speglar ändå problem som förtjänar att uppmärksammas eftersom de berör svårigheter som vi känner igen från avhandlingsskrivande i synnerhet, och vetenskapligt skrivande mer allmänt.

En inledande iakttagelse är att syftet i avhandlingen formuleras deskriptivt, det sägs på sidan 13 vara "att undersöka hur man i det borgerliga samhället gjorde för att skapa nya kulturinstitutioner, i form av institutioner för finkultur" och att syftet har "operationaliserats ... genom en undersökning av de processer som ledde fram till att förutsättningar skapades för att etablera en fast symfoniorkester och ett för ändamålet uppfört konserthus i Stockholm" under perioden 1890–1920. Några frågeställningar anges kort i anslutning till detta: "*Hur* det gick till i Stockholm och *varför* det gick till som det gjorde är föremålet för denna avhandling" (s. 13).

Problemet, som jag ser det, är att syftet inte byggs på en problemformulering som står självständigt i förhållande till den rena empirin, skillnaden tydliggörs inte mellan ämnet förstått som en empiriskt grundad undersökning av historisk förändring över tid och som ett analytiskt problem. Det menar jag är orsaken till att författaren i inledningen inte helt har lyckats tydliggöra sina vetenskapliga grepp och förhållandet till tidigare forskning.

Avhandlingen adresserar alltså inte som sådant det centrala kultursociologiska problem som frågan om kulturkonsumtionens relation till kulturproduktion utgör, alltså frågan om den "näringsväv" av komplexa samband och beroenden som bestämmer förutsättningar i varje historisk instans. Problemet blir i stället adresserat via empiriska exempel från olika städer (Boston, Leipzig, Göteborg etc.), likt beskrivningar av olika "ekosystem". Skillnaderna mellan platsernas olika sammansättning av kulturellt och ekonomiskt kapital, samt skiftande inflytanden från stat och ekonomisk elit, presenteras därmed som givna faktum, utan att texten närmar sig dessa analytiskt. De olika maktfältens inflytanden och inbördes styrkeförhållanden i dessa exempel är sålunda aldrig heller benämnda som sådana. Författaren har visserligen tagit

intryck av kultursociologisk forskning som pekar ut denna viktiga skillnad, jag tänker här framför allt på Claudio E. Benzecry, men omsätter den alltså i empirierna, snarare än att analytiskt diskutera dem.

Denna oklara relation mellan beskrivande och analytisk nivå framträder framför allt när det gäller bruket av den amerikanske kultursociologen Paul DiMaggios artiklar i avhandlingen. DiMaggio refereras i passager som diskuterar tidigare forskning men också som utgångspunkt för teoretiska antaganden och sägs även ha använts metodologiskt. DiMaggios studier är förvisso användbara i alla dessa dimensioner; de beskriver institutionaliseringen av symfonimusiken i 1800-talets Boston, men lyfter också fram en analytisk modell, en "finkulturmodell". I avhandlingen reflekterar emellertid inte författaren över den vetenskapliga skillnaden mellan resultat av den empiriska studien och den analytiska nivå som formuleras utifrån dem. Författaren har uppenbarligen haft stor nytta av denna finkulturmodell, men hela bearbetningen och användningen av den i avhandlingen motiveras utifrån de vunna resultaten i Stockholm, och inte utifrån det vetenskapliga problemet, som handlar om att undersöka relationen mellan konsumtion och produktion av kultur å ena sidan och kapitalformer och inflytanden från maktfältet å den andra. Utgångspunkten i DiMaggios "teoretiska tänkande", och den problematisering och vidareutveckling som Benzecry har erbjudit diskuteras alltså inte som sådana.

Paul DiMaggios modell har alltså inte utan anpassning kunnat användas i avhandlingen. DiMaggio har, skriver författaren "identifierat tre analytiskt åtskilda processer [...] som han menar behöver samverka för att institutioner för finkultur skall kunna realiseras". Dessa processer beskriver: för det första, betydelsen av en företagarelit och nätverk som skapar ekonomiska förutsättningar för autonoma konstinstitutioner. För det andra, klassificeringsprocesser som skapar åtskillnad mellan hög och låg smak, mellan konstmusik och underhållning. För det tredje, en "ritualisering" och formalisering av konsumtion och produktion av konstmusik.

I Paul DiMaggios modell fyller inte staten någon roll, inte heller fanns hov och kungahus i Boston, och där modellen utgår ifrån att det första kriteriet är en förutsättning för de två följande avviker förhållandena påtagligt i Stockholm. Det synes vara via Claudio E. Benzecrys problematisering av relationen mellan nivåerna, och påpekande av betydelsen av statliga inflytanden, som författaren har funnit en större frihet att göra modellen användbar och möjlig att översätta till svenska förhållanden, men detta sker utan att Benzecrys faktiska betydelse rent analytiskt skrivs fram.

Också relationen till tidigare svensk musikvetenskaplig forskning förblir i flera delar oklar. Författaren skriver (s. 19) att "den tidigare forskningen varken analyserar eller förklarar [...] hur och varför ett så stort stöd, som inte

funnits vid tidigare försök att förverkliga konserthusplanerna, hade uppkommit". Om nu detta är fallet, så har dock den tidigare musikvetenskapliga forskning som refereras adresserat andra frågor som också avhandlingen diskuterar, till exempel konsertrepertoarens förändringar, eller de folkbildande ambitionerna. Här finns alltså tidigare resultat som inte tillvaratagits, och man frågar sig varför författaren inte har uppfattat relevansen.

Ett bra exempel utgör Martin Tegens avhandling från 1955 som beskriver hur musikmakens förändringar kan ses som en effekt av borgerskapets sociala differentiering, och konstmusikens popularisering och kommersialisering.¹ Författaren kunde också ha stärkt sin argumentation i analysen av musikkritiken med hjälp av Martin Tegens estetiska karakteristik, och utnyttjat Tobias Petterssons avhandling från 2004 och hans slutsats att de folkbildande ambitionernas hade betydelse för att symfonimusikens popularisering kunde ges kulturell legitimitet.² Avhandlingens relation till tidigare forskning om svensk borgerlighet och näringslivets stöd till kulturinstitutionerna förblir också oklar för läsaren, här stannar författaren vid vaga hänvisningar. Det är förvisso en utmaning att ha ett ämne som kräver en vid utblick också över forskning från andra discipliner, men jag undrar om inte avsaknaden av en problemorienterad frågeställning här har bidragit till att försvåra identifikationen av analytiskt relevanta resultat i forskning som startat i andra ämnesfrågor.

Avhandlingen saknar ett register, en brist som är kännbar i ett arbete av detta slag som tar ett brett grepp på olika material och som på ett intressant sätt skapar nya kopplingar mellan både personer och institutioner. Här lämnas läsaren att själv söka sådana spår i texten. Det är också besvärande vid läsningen att titlar på refererade verk inte nämns vare sig i brödtext eller skrivs ut första gången i noten. Verkets status som bok eller artikel syns alltså inte, och i inte minst avsnitt som refererar till tidigare forskning försvårar det för läsaren att bilda sig en uppfattning om forskningsfältet. Här får läsare varje gång gå till litteraturlistan för sådan information.

Slutord

Det finns inte en avhandling som står invändningsfri och avslutningsvis skall sägas att intrycket kvarstår, dessa reservationer till trots, att användningen av Paul DiMaggios och Claudio E. Benzecrys forskning har tillåtit författaren att ta ett fruktbart grepp över en rad tämligen olika empirier och frågeställningar. Paul DiMaggios kategorier har givit en vettig strukturering

1. Martin Tegen, *Musiklivet i Stockholm 1890–1910* (Stockholm 1955)

2. Tobias Pettersson, *De bildade männens Beethoven: Musikhistorisk kunskap och social formering i Sverige mellan 1850 och 1940* (Göteborg 2004).

av de rika materialen och skapat ett ramverk som ger en övergripande belysning över helheten.

Sammantaget vittnar sålunda avhandlingen på ett intressant sätt om de historiska processer som leder fram till tillkomsten av en symfoniorkester 1902 och ett konserthus 1926 i Stockholm. Jag uppskattar inte minst diskussionerna av de intressanta empirierna, det är ett rent nöje att ta del av den omsorgsfulla genomgången av biljettpriser, närstudier av annonser, konsertprogram, styrelseprotokoll och ekonomiska handlingar som sammantagna ger en mycket belysande bild av den förändring som det svenska musiklivet genomgår under perioden, både institutionellt, socialt och estetiskt. Genom att uppmärksamma också hur de avgörande donationerna, i Stockholm såväl som Göteborg, kom från donatorer med kopplingar till Sveriges ledande bank och en kulturellt mycket ambitiös och inflytelserik judisk borgerlighet, bidrar avhandlingen med nya och intressanta frågor kring studiet av de svenska kulturinstitutionernas etablering.